

УДК 373.5.018

Віра Мелешко

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СІЛЬСЬКІЙ МАЛОЧИСЕЛЬНІЙ ШКОЛІ НА ЗАСАДАХ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

У статті висвітлено тенденції розвитку технологічного підходу в педагогічних наукових джерелах, розкрито теоретичні основи організації освітнього процесу в сільській школі, висвітлено особливості організації навчального процесу на засадах технологічного підходу, розкрито сутність поняття технології навчання, виявлено сукупність технологій навчання та здійснено їх опис, що доводять свою ефективність у сільській малочисельній школі.

Ключові слова: *малочисельна школа, педагогічні технології, технології навчання, індивідуалізація та диференціація навчання, навчання в різновікових групах, інноваційні технології навчання.*

В статье отражены тенденции развития технологического подхода в педагогических научных источниках, раскрыты теоретические основы организации образовательного процесса в сельской школе, отражены особенности организации учебного процесса на принципах технологического подхода, раскрыта сущность понятия технологии учебы, обнаружена совокупность технологий учебы и осуществлено их описание, что доводят свою эффективность в сельской малочисленной школе.

Ключевые слова: *малочисленная школа, педагогические технологии, технологии учебы, индивидуализация и дифференциация учебы, учебы, в разновозрастных группах, инновационные технологии учебы*

In the article progress of technological approach trends are reflected in pedagogical scientific sources, theoretical bases of organization of educational process are exposed at rural school, the features of organization of educational process are reflected on principles of technological approach, essence of concept of technology of studies is exposed, found out the aggregate of technologies of studies and their description is carried out, that lead to the efficiency at rural little numeral school.

Key words: *little numeral school, pedagogical technologies, technologies of studies, individualization and differentiation of studies innovative technologies of studies*

Сільська школа – це сукупність різних типів та видів загальноосвітніх навчальних закладів, що функціонують у сільській

місцевості, різних за наповнюваністю учнів, територіальному розташуванню, соціально-культурному оточенню та ін. У системі регіональної освіти значне місце займають малочисельні школи, що різняться за специфікою своєї діяльності, реалізуючи навчальні програми на різних ступенях навчання.

Для малочисельних шкіл характерними є наявність окремих класів малої наповнюваності (від 7 до 8 учнів), класів – комплектів або навчання здійснюється за індивідуальним планом (індивідуальна форма навчання) [3, с. 114].

Розвитку педагогічної системи освітніх закладів сприяють сучасні інноваційні процеси пов'язані з технологічним підходом. Технологічний підхід у здійсненні освітнього процесу передбачає чітку послідовність операцій з використанням доцільних засобів, методів, прийомів, видів діяльності, що поділяються на традиційні та інноваційні.

Традиційне навчання є спадщиною попередніх історичних епох й орієнтоване на об'єктне ставлення до дитини, культивування репродуктивного мислення, запам'ятовування тощо. Технологічний підхід в освіті дозволяє організовувати навчальний, виховний чи виробничий процеси на якісно новому рівні ефективності, оптимальності, наукоємності.

«Технологія» у перекладі із грецької мови «*techne*» означає – мистецтво, ремесло, наука і «*logos*» – розуміння, навчання. Освітня технологія розглядається як гуманітарна, в якій вхідним і вихідним об'єктом є особистість, а параметрами, що змінюються, її якості. Гуманітарні технології спрямовані на самовираження особистості, самореалізації інтелектуальних якостей особистості. В той же час технологія навчання розглядається вченими як інструментарій досягнення мети навчання, систематичне і послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого процесу навчання, система способів і засобів досягнення цілей завдяки управління цим процесом.

Поняття «педагогічна технологія» зародилося в США в другій половині ХХ століття, стрімко розповсюдившись у різних країнах світу. У зарубіжній педагогічній літературі поняття «педагогічна технологія», або «технологія навчання», спочатку співвідносилось з ідеєю технізації навчального процесу, що вважалось основним способом підвищення його ефективності, завдяки широкому використанню технічних засобів навчання.

В той же час у літературних джерелах це поняття отримало інше трактування, що розглядається як максимальне використання в навчанні можливостей ТЗН. Педагогічні технології також тісно пов'язані з ідеєю управління процесом навчання, що передбачає цілеспрямоване конструювання цього процесу відповідно до поставленої мети, проектування ходу навчання з орієнтацією на передбачуваний результат, перевірка й оцінка ефективності обраних форм, методів, засобів, оцінка поточних результатів та їх зіставлення із запланованими.

Педагогічні технології відображають тактику реалізації освітніх

технологій, що базуються на системі «педагог – середовище – учень», які взаємодіють у процесі навчання. Педагогічні технології характеризуються загальними рисами і супроводжуються закономірностями реалізації змісту освіти незалежно від навчального предмету.

Дидактична технологія (технологія навчання) відображає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах конкретного предмету, теми, мети, завдань та ін. [5, с. 456].

Дещо складніше розмежувати поняття «технологія навчання» і «навчальна технологія», що часто науковцями ототожнюються. Зокрема у дослідженнях С. Гончаренка, М. Кларіна, В. Паламарчук термін «технологія навчання» представлено значно вужчим у порівнянні з терміном «навчальна технологія». При цьому перший термін передбачає детальний опис методики, яка забезпечує високі результати і є ефективною на даному уроці.

Своє визнання у педагогічній практиці набули ідеї розвивального навчання, на основі яких будуються освітні технології. Технології розвивального навчання створюють умови для розвитку творчої, самостійної і відповідальної діяльності учня. Розвивальний підхід базується на теорії навчальної діяльності Д. Б. Ельконіна-В. В. Давидова, ґрунтується на засадах випереджального навчання, на залежності результатів від змісту та способу організації навчальної діяльності.

Розвивальне навчання суттєво впливає і на розвиток емоційної сфери учнів. Якісно виконана робота викликає задоволення в учнів, значно посилює бажання вчитися. У процесі навчального спілкування у молодших школярів з'являється почуття поваги до іншої людини, її позиції, думки, не пов'язане з особистими симпатіями й антипатіями. Новим змістом наповнюється для них почуття справедливості, активно формується почуття власної відповідальності за спільну справу

Серед багатьох педагогічних технологій особливої значущості в сільській школі набувають технології індивідуального та диференційованого навчання. Аналіз вітчизняної та зарубіжної педагогічної й методичної літератури свідчить про велику увагу вчених до вивчення різних аспектів диференціації та індивідуалізації у процесі навчання, зростає кількість праць теоретичного та практичного характеру, в яких обґрунтовуються механізми використання зазначених технологій (О. О. Кірсанов, Є. С. Рабунський, Г. Ф. Кумаріна, В. М. Володько та інші).

Фундаментальні категорії дидактики «диференціація», «індивідуалізація» розглядаються як філософські категорії, що існують у єдності з категорією інтеграція. При цьому процес диференціації вважається проявом універсального закону розвитку систем у напрямку від загального до часткового.

Ще у 60-ті роки індивідуально-диференційований підхід навчання широко ввійшов у практику масових загальноосвітніх навчальних закладів

та особливого значення набув у попередженні та ліквідації другорічництва.

У цьому контексті здійснював ґрунтовні дослідження з проблеми диференційованого навчання А. А. Бударний, який виявив істотні індивідуальні відмінності сприймання і розуміння навчального матеріалу учнями одного класу. За обґрунтованими показниками автор виокремив 3 групи учнів в одному класі, що об'єднуються за однаковим рівнем розвитку сприймання і розуміння матеріалу. Дослідник вперше обґрунтував комплексний психологічний і дидактичний підхід до вивчення проблеми неуспішності і описав способи її подолання шляхом індивідуалізації та диференціації навчання. Зокрема вчений довів вагомість варіативності навчальних можливостей учнів та виявив їх вплив на якість засвоєння навчального матеріалу

Значущість технологій навчання в сільській малочисельній школі обґрунтовановідомими вченими: О. Я. Савченко, О. М. Коберником, В. Г. Кузем, Л. В. Байбородовою, Г. Ф. Суворовою, М. І. Гур'яною, З. М. Онишківим та ін.

Слід зазначити, що дослідники вказують на широку типологію педагогічних технологій, що використовуються на практиці педагогами сільських шкіл. Зокрема у малочисельній початковій школі свою ефективність підтверджують особистісно-орієнтовані, гуманно-особистісні технології; технології колективного взаємонавчання; технології співробітництва, які широко використовуються в навчальному процесі. Зазначені технології навчання допомагають не лише частково знизити навчальне навантаження на учня, але й підвищити рівень мотивації учнів до навчання, але мають позитивний вплив на підвищення рівня навчальних досягнень.

В окрему групу вчені виокремлюють технології, що засновані на ідеях різновікового навчання, які знайшли особливу підтримку в сільській малочисельній школі. Під різновіковим навчанням вчені розглядають спільну діяльність дітей різного віку, спрямовану на вирішення як спільних для всіх, так і часткових освітніх завдань, що диференціюються в залежності від віку кожного учасника навчального процесу [1, с. 19].

Слід зазначити, що підготовка вчителя до занять з учнями у різновікових групах, досить складна і багатогранна. Педагогу необхідно чітко розуміти і усвідомлювати відмінні особливості традиційного уроку від навчання в різновікових групах. Однією із таких відмінностей є організація освітнього процесу, що здійснюється за єдиним навчальним планом для всіх членів даної групи, тобто це можуть бути учні 2–3 та 4-го класів.

В такому випадку проводяться однотемні заняття, коли в учнів різних класів є загальне коло питань, що розв'язуються на різних рівнях. При цьому зміст навчального матеріалу має співпадати, а планування будуватися на наскрізному принципі й відрізнятися лише глибиною вивчення. Такий підхід дозволяє вчителю успішніше досягати поставленої мети.

Реалізації навчальних програм на уроках у різновіковому класі допомагають засоби ІКТ, що передбачають використання відеофільмів, презентацій, проведення нетрадиційних форм навчання, таких як, мультимедійної шкільної лекції, уроків-вікторин, КВН, захисти творчих проєктів тощо. Використання комп'ютерного забезпечення підвищує ефективність уроку, дозволяє раціонально використовувати навчальний час, організувати самостійну роботу учнів, максимально індивідуалізувати освітній процес, вчасно здійснювати різні види контролю.

Коротко зупинимося на характеристиці інших технологій навчання, що знайшли підтримку вчителів у сільській малочисельній школі, серед яких слід віднести технології модульного навчання.

Зазначимо, що технології модульного навчання активно ввійшли у сучасну практику вищих навчальних закладів, проте окремі елементи можуть з ефективною використовуватися у освітньому процесі малочисельних шкіл, чи під час здобуття освіти шляхом індивідуального навчання.

Провідною ідеєю модульного навчання є самостійне вивчення навчального матеріалу, в процесі якого учень значну частину часу навчається самостійно, а вчитель зобов'язаний здійснювати управління цим процесом: мотивувати, організувати, координувати, консультувати, контролювати тощо. Вивчаючи матеріал певного розділу (модуля) вчитель мотивує учня до вивчення нового матеріалу, окреслює хід навчальних дій, що відбуватимуться у певній логічній послідовності, враховуючи індивідуалізований темп навчально-пізнавальної діяльності учня.

Модульний підхід у наукових джерелах трактується як структурування навчального матеріалу у вигляді закінчених одиниць.

Модуль розглядається як цільовий функціональний вузол, у якому об'єднано навчальний зміст і технологію оволодіння цим змістом. Вивчаючи певний обсяг матеріалу самостійно, учень фіксує ті частини, які йому не вдається осилити чи виконати. На етапі роботи учня з вчителем ліквідовуються труднощі, упущення, при цьому учневі пропонується певний план чи алгоритм вивчення і засвоєння нового матеріалу.

Модуль як цілісна частина змісту навчального предмета, що реалізується шляхом самостійного вивчення та під керівництвом вчителя для досягнення запланованих цілей, може виступати як програмна модель навчання, індивідуалізована за змістом, методами навчання, рівнем самостійності, темпом навчально-пізнавальної діяльності учня.

Використання елементів технології модульного навчання у початковій малочисельній школі передбачає процедуру поетапного вивчення навчального матеріалу, що структурується за певними логічно завершеними частинами змісту навчального предмету, його опрацювання здійснюється шляхом поєднання самостійної роботи учня та роботи з вчителем.

При цьому зміст навчання структурується за закінченими окремими блоками (розділи, підрозділи чи інші частини), засвоєння яких здійснюється

відповідно до мети. Дидактична мета формується відповідно до особистісних характеристик учнів, враховуючи рівень засвоєння знань. Крім цього, кожний учень одержує від учителя певні поради у формі алгоритму, рекомендації, що допомагають раціонально діяти, знайти потрібну додаткову інформацію чи інший навчальний матеріал.

У процесі модульного навчання переважають суб'єкт-суб'єктні взаємозв'язки між учнем і вчителем. Учень, батьки беруть на себе певну відповідальність за навчальні результати, можуть самостійно розпоряджатися часом для вивчення матеріалу, консультуючись з вчителем. Це дає можливість учневі усвідомлено та відповідально ставитися до результатів власної діяльності, самостійно визначити рівень засвоєння знань, бачити прогалини у своїх знаннях і вчасно ліквідувати недоліки.

Учитель, здійснюючи керівництво навчально-пізнавальною діяльністю учнів, певним чином впливає на хід вивчення навчального матеріалу, здійснює контроль над реалізацією навчальних програм.

Загалом реалізація навчальних програм засобами модульної технології дозволяє вчителю індивідуалізувати роботу з кожним учнем, налагоджувати тісну співпрацю з батьками.

На початковому етапі учителю необхідно розробити відповідну програму, що складається з окремих модулів чи блоків, сформулювати зрозумілу для учня мету, передбачити хід її досягнення. Щоб розробити таку програму, учителю потрібно виокремити найвагоміший (основний) зміст навчального предмета, визначити ключові блоки, що можуть бути складними для даного учня чи групи учнів. Наступний етап потребує структурування змісту навчального матеріалу за його складністю, рівнями засвоєння відповідно до цілей.

Модулі розподіляють частіше на три типи: пізнавальні, які використовуються під час вивчення основних положень; операційні – для формування й розвитку способів діяльності й змішані. У початковій школі найчастіше використовуються змішані модулі. При цьому учневі пропонується підготовлений вчителем алгоритм вивчення матеріалу певного розділу, в якому подаються методичні поради щодо послідовності засвоєння чи виконання завдань.

Використання елементів модульної технології навчання у початковій школі потребує відповідної підготовки, логічного поєднання індивідуальної самостійної роботи з колективною та роботою у супроводі вчителя.

Модульний підхід у навчанні молодших школярів дозволить повніше задовольнити індивідуальні освітні потреби, підвищити якість уроку у малочисельній школі.

Технологія індивідуалізованого навчання ефективною використовується як у класах з малою чисельністю учнів, так і під час індивідуального навчання (якщо у класі менше 5-ти осіб). На основі діагностики визначаються окремі параметри, важливі для здійснення навчального

процесу: темп роботи учня, рівень інтелектуальних здібностей та можливостей, рівень засвоєння матеріалу, сформованість загально-навчальних компетенцій та ін.

Індивідуалізація навчання передбачає планування роботи учня відповідно до його особливостей, що характеризуються психологічними якостями: сприймання, мислення, пам'ять, інтереси, здібності, темперамент, характер та ін. Слід зазначити, що індивідуальний підхід, який здійснюється у межах одного класу відрізняється від індивідуального навчання як форми здобуття освіти.

Індивідуалізація процесу навчання, що використовується під час класно-урочної системи, передбачає організацію різних видів та форм самостійної роботи учня, який виконує завдання певного рівня складності. При цьому вчитель перебуває у ролі консультанта, помічника і тільки за потреби допомагає подолати труднощі, що виникають в процесі самостійного виконання завдань. Враховуючи індивідуальні особливості кожного учня, учитель надає допомогу відповідно до потреб, при цьому учень може в будь-який час уроку звернутися до вчителя за допомогою.

Використовуючи можливості індивідуального навчання, вчитель намагається створити учневі більш комфортні умови для оволодіння й засвоєння нової інформації. При цьому обсяг і складність навчального матеріалу узгоджуються із особистісними якостями та можливостями учня.

Технологія рівневої диференціації ґрунтується на ідеї, що передбачає поділ змісту навчання за рівнями складності. Зазначена технологія вимагає цілісного підходу до побудови методичного супроводу процесу навчання; структурування матеріалу за блоками, відбір змісту, спільну діяльність учня і вчителя [1, с. 316].

Використання технології рівневої диференціації супроводжується позитивними змінами розумового розвитку учнів, перехід із зони «актуального розвитку» до зони «найближчого розвитку». Це означає, що у процесі навчальної діяльності відбувається перехід від нижчого до вищого рівня (від репродуктивного до продуктивного, творчого). Такий підхід забезпечує засвоєння навчального матеріалу учнями на основі диференціації і дає можливість успішно працювати кожному відповідно до особистісних здібностей та можливостей. На практиці вчителями навчальний матеріал диференціюється з урахуванням рівнів навчальних можливостей, сформованих предметних компетенцій учнів, на основі яких завдання добираються за різними рівнями: репродуктивному, алгоритмічному, евристичному та творчому [2].

Технологія рівневої диференціації у класах з малою чисельністю учнів використовується для виконання самостійної роботи як індивідуальної, так і роботи в малих групах. Своєю продуктивністю зазначена технологія підтверджує і під час роботи учнів у різновікових групах, що одночасно навчаються в одному класі і з одним вчителем. При цьому вчителем

створюються відповідні навчальні програми-маршрути, що враховують індивідуальні особливості кожної дитини. Зокрема технологія рівневої диференціації часто використовується у навчальному закладі «Школа – родина», що дозволяє одночасно реалізовувати навчальні програми різних класів початкової школи. Програма-маршрут розробляється відповідно до діючих і затверджених навчальних програм та державних освітніх стандартів.

Особливість програм-маршрутів пов'язана і з структуруванням та добором змісту навчального предмету, який тематично подібний у суміжних класах, і різниться тільки за обсягом та рівнями складності (вивчення аналогічних тем, призначених для учнів 2–3 чи 3–4 класу).

Під час вивчення нового матеріалу в об'єднаних різновікових групах формулюється єдина тема та мета для всіх учнів, а урок будується за єдиним планом, що вимагає концентрованого підходу до організації навчання, максимального використання можливостей однопредметних та однотемних уроків, методику проведення яких обґрунтовано О. Я. Савченко та іншими науковцями у сучасній педагогіці [4, с. 394].

Технологія критичного мислення будується на принципах демократизму, вільного вибору та висловлення власної думки. Критичне мислення означає висунення власних позицій з проблеми й уміння захистити їх. А також передбачає толерантне ставлення до аргументів і думок інших співучасників, вивчення логіки їх викладу.

Основи демократизації закладаються з раннього віку, а тому на уроці створюються умови для перебування дитини у різних ролях. Головна увага вчителя зосереджується на учневі, якому надається право здобувати знання самостійно, думати, аналізувати, зіставляти й робити свої висновки.

На зміну механічному заучуванню, повторенню написаного в підручниках і почутого на уроці від вчителя, учень максимально працює над вибором доступної інформації, порівнює і аналізує її, дає свою оцінку подіям. При цьому формується відповідальність учня за результати своєї діяльності. На таких уроках учні молодшого шкільного віку привчаються до висунення ідей, формулювання гіпотез, захисту власних аргументів та висновків. Для активізації мислення дитини, урок будується за певними етапами: перший – пробудження інтересу до навчальної інформації (матеріалу) шляхом постановки запитань. Другий – усвідомлення змісту запитань, пошук різних варіантів відповідей та дослідження шляхів вирішення проблеми. Третій – аргументація та обговорення відповідей, висновків учнями.

У результаті реалізації технології критичного мислення підвищується активність учнів, впевненість у своїх можливостях, зростає інтерес до навчання, до пошуку нової інформації, до оволодіння новими знаннями.

Технологія колективного способу навчання розроблено вченими А. Г. Ривінім і В. К. Дьяченком, які стверджують, що навчання є спілкування учнів та вчителя, від якого визначає організаційну форму навчання.

Колективний спосіб навчання дуже важливий для роботи у класах з малою чисельністю учнів, адже за таких умов розвиваються комунікативні якості дитини, а навчання, завдяки активному спілкуванню в динамічних парах чи групах дозволяє учневі поперебувати у різних ролях, наприклад учня і вчителя. На основі врахування рівня загальнонавчальних, предметних компетенцій учнів, інших характеристик, що впливають на проведення діалогу-спілкування, формуються динамічні пари, що виконують різні варіанти завдань взаємного навчання.

Колективний спосіб навчання активізує навчальний процес, позитивно впливає на розвиток комунікативних якостей молодшого школяра. При цьому вчителю слід врахувати принципові конструкти у плануванні уроку з використанням технології колективного навчання, а саме:

- реалістичне передбачення кінцевих результатів;
- добір способів передачі отриманих знань учень учневі;
- використання форм співробітництва та взаємодопомоги між парами учнів;
- підготовка завдань варіативного характеру (відповідно до мети);
- формування груп за різнорівневим принципом;
- розроблення педагогічного супроводу колективної взаємодії учнів на уроці.

Слід зазначити, що перевагою колективних форм навчання у класі з малою чисельністю учнів є те, що значно вивільняється час вчителя для проведення індивідуальної роботи з окремими учнями..

Тьюторські технології навчання. У сучасній педагогічній теорії науковці виділяють різні типи основних тьюторських технологій, кожна з яких передбачає певні основи для співпраці вчителя і учня. Тьюторські технології частіше використовуються під час дистанційного навчання та під час доступу до інформаційного контексту.

В сучасній практиці такий тип технологій активно використання на етапі навчання в основній та старшій школі, коли учень вже вміє працювати з інформацією, обробляти її, працювати й використовувати різні форми та можливості дистанційного навчання.

Слід зазначити, що сутність тьюторських технологій полягає у системній співпраці учня з вчителем, спрямованої на реалізацію навчальних програм індивідуального навчання, що здійснюється за допомогою педагогічного супроводу.

Тьюторські технології дозволяють вчителю (тьютору) здійснювати супровід навчальних програм, що реалізуються у формі індивідуального навчання (у малочисельних школах особливо за умов відсутності учнів для формування класу, тобто менше 5-ти осіб).

Працюючи в індивідуальному режимі, вчитель має бути підготовлений до розроблення тьюторського супроводу, враховуючи вікові особливості учня, його готовність та здатність до взаємодії з вчителем та іншими

учасниками освітнього процесу, рівень мотивації до вивчення навчального предмета, його важливість для учня та батьків.

Отже, спираючись на аналіз теорії і практики, можна стверджувати, що сутністю тьюторського супроводу є спеціально організована наставником діяльність спрямована на виконання індивідуальних освітніх програм різних за змістом та складанню.

Творчий підхід у використанні технологій навчання забезпечить успіх в початковій школі, в тому числі й малочисельній, якщо дотримуватися принципів наступності, перспективності, інноваційності в досягненні поставленої мети. Оволодінню сучасними технологіями вчителям малочисельних шкіл сприятиме тісна співпраця з педагогами різних типів навчальних закладів, що об'єднані в освітній округ, де створено сприятливі умови функціонування нових методичних структур для розвитку творчого потенціалу вчителя початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байбородова Л. В. Планирование занятий в разновозрастных группах сельской малочисленной школы. / Методическое пособие. ГОУ ВПО «ЯГПУ» 2013.
2. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М. : Ин-т проф. обр. РАО, 1995. – 336 с.
3. Онишків З. М. підготовка студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості : монографія / З. М. Онишків. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. – 382 с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. – К. : Грамота, 2012. – 500 с.
5. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий Т. 1 – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.